

LYGINAMOJI RAINISTIKA LIETUVOJE IR NAUJOS JOS PERSPEKTYVOS: RAINIO EILĖRAŠČIŲ RINKINIO GALAS IR PRADŽIA IR PUTINO RINKINIO TARP DVIEJŲ AUŠRŲ PARALELĖS

COMPARATIVE STUDIES OF RAINIS' WORKS IN LITHUANIA AND ITS NEW PERSPECTIVES: PARALLELS BETWEEN RAINIS' *THE END AND THE BEGINNING* AND PUTINAS' *BETWEEN TWO DAWNS*

Vigmantas BUTKUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,

Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

vigmantas.butkus@gmail.com

Santrauka

Straipsnyje remiamasi tipologinės komparatyvistikos metodologiniais principais, kurie yra pristatyti komparatyvistų Alexandruo Dimos, Dionýzo Āurišino ir Peterio V. Zimos veikaluose. Pirmoje straipsnio dalyje trumpai referuojama ir aptariama lyginamosios baltistinės rainistikos istorija: Janio Rainio (*Jānis Rainis*) kūrybos aspektinis ar bendresnis lyginimas su lietuvių rašytojų Juliaus Janonio, Vydūno, Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Maironio kūryba. Tokius tyrimus yra atlikę Kazys Umbrasas, Silvestras Gaižiūnas, Aurelija Mykolaitytė ir kiti lietuvių literatūrologai. Antra straipsnio dalis skirta lyginamuoju būdu analizuoti latvių literatūros istorijai svarbų Rainio eilėraščių rinkinį *Galas ir pradžia* (1912) ir lietuvių literatūros istorijai svarbų Vinco Mykolaičio-Putino rinkinį *Tarp dviejų aušrų* (1927). Atskleidžiamas šių dviejų knygų tipologinis bendrumas: panaši simbolistinė poetika, artima žmogaus, jo santykio su

pasauliu ir universumu koncepcija, panašūs asmenybės savasties ieškojimo, savirefleksijos keliai.

Esminiai žodžiai: *tipologinė komparatyvistika, baltistika, lyginamoji rainistika, Janis Rainis, Vincas Mykolaitis-Putinas.*

Summary

The article uses the methodological principles of typological comparativistics introduced in the works of Alexandru Dima, Dionýz Ďurišin and Peter V. Zima. The first part of the article, presents the history of comparative studies of Latvian author, Jānis Rainis, i.e. the aspectual or more general comparison of his works with the works of Lithuanian writers: Julius Janonis, Vydūnas, Vincas Krėvė-Mickevičius, and Maironis. Kazys Umbrasas, Silvestras Gaižiūnas, Aurelija Mykolaitytė and other Lithuanian literature science specialists applied this approach in their research. The second part of the article analyses and compares the important collection of poems by Rainis, *The End and the Beginning (Gals un sākums, 1912)*, and a significant collection of poems by Vincas Mykolaitis-Putinas, *Between Two Dawns (Tarp divieju aušrų, 1927)*. The typological generality of both works is being noted, for example, similar symbolist poetics, concept of a human and his close relation to the world and universe, similar ways of searching for self-identity, and self-reflection.

Key words: *Typological comparativistics, Baltic Studies, Comparative studies of Rainis' works, Jānis Rainis, Vincas Mykolaitis-Putinas.*

Metodologinė įžanga

Tradicinę literatūros komparatyvistikos paradigmą plėtojančiuose veikaluose paprastai kalbama apie du pagrindinius literatūrinių sąsajų tyrimo būdus, kurie atskirais konkrečiais atvejais, jeigu tam yra pakankamos empirinės prielaidos, gali būti sinchronizuojami. Tai *genetinių* (arba *kontaktinių*) literatūrinių sąsajų tyrimo kelias ir *tipologinių* literatūrinių sąsajų tyrimo kelias (žr.: Дима [Dima], 1977, 121–166; Дюришин [Ďurišin], 1979, 96–201; Zima, 2011, 35–48 ir kt.). Pirmasis realizuojamas esant tiesioginiams kontaktams, įtakoms, poveikiams, teminiams ir kitokiems „skoliniams“, kitaip tariant, esant

apčiuopiamiems ryšiams tarp dviejų ar daugiau literatūrų, kultūrų, kurie galimi įvairiausiais pavidalais: nuo asmeninių rašytojo ryšių su kita kultūrine terpe iki subtilių kūrybinių aliuzijų į kitos literatūros, kultūros ar istorinės-kultūrinės atminties ženklus. Antrasis, anot Peterio V. Zima'o aiškinimo, suponuoja konstruktyvų tipologiškai panašių, bet paprastai jokių tiesioginių tarpusavio sąsajų neturinčių literatūrinių reiškinių lyginimą, komparatyvistinei analizei pasirenkant tik tuos lyginimo aspektus, kurie apima analogiškas giliausias lyginamųjų reiškinių struktūras, vadinasi, leidžia daryti produktyvias tiriamąsias išvadas.

Tarkime, produktyviu laikomas Franzo Kafkos ir Jaroslavo Hašeko kūrybos lyginimas, kai jie traktuojami kaip populiarūs modernistiniai visuomenės kritikai, t. y. šiuo požiūriu tipologiškai artimi, nesvarbu, kad kontrastingi – „Kafka [pasaulio] ambivalenciją ir groteską išreiškia tragiškai, o Hašekas komiškai-satyriškai“. Vis dėlto „Kafka kaip religinis autorius, kaip egzistencialistas ar ekspresionistas su Hašeku negali būti lyginamas“ (Zima, 2011, 39), kadangi jokia tipologija tokių paralelių nepagrindžia.

Istorija: lyginamoji baltistinė rainistika

Literatūrinėje baltistikoje – lyginamosiose lietuvių-latvių literatūrų studijose – rainistika yra svarbi, neilgą, bet tvirtą tradiciją jau turinti sritis. Išsamius genetinius komparatyvistinius šios srities tyrimus apie Rainio (tikr. Janis Pliekšanas; *Jānis Pliekšāns*, 1865–1929) biografijos, veiklos ir kūrybos santykį su Lietuva yra atlikęs Kęstutis Nastopka (Nastopka, 1971, 143–191; skyrius „Janis Rainis ir Lietuva“), o šiuos tyrimus svariai papildė Silvestras Gaižiūnas (Gaižiūnas, 1989, 208–225; poskyris „Nuo asmeninių prie kultūrinių kontaktų“).

Palyginti skaitlingi Lietuvoje tipologiniai lyginamieji rainistikos tyrimai. Julius Janonis, Vydūnas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Maironis – su šių autorių atskirais kūriniais, kūrybos visuma ar

menine pasaulėžiūra vienokiu ar kitokiu tipologiniu rakursu buvo gretinami ir analizuojami Rainio kūriniai, jo idėjos.

1955 m. Kazys Umbrasas išryškino bendrus Rainio ir Janonio kūrybos bruožus. Nors ir pakankamai konjunktūriškai atsiliepiant į sovietinio meto ideologines realijas, vis dėlto buvo atskleistos tipologiškai artimos vadinamojo „revoliucinio patoso“ tendencijos abiejų rašytojų poezijoje, leidusios Umbrasui padaryti rezultatyvius apibendrinimus. Pavyzdžiui: „J. Janoniui, kaip ir J. Rainiui ir daugeliui kitų revoliucinių poetų būdingas dvejopas revoliucinių idėjų raiškos būdas: revoliucinis-romantinis alegorinis (ryto, audros, miško, pavasario, saulės, aušros vaizdinių eksploatavimas) ir realistinis, betarpiškas (konkrečios tikrovės vaizdai, apmąstymai, azartiškos deklaracijos)“ (Umbrasas [Umbrasas], 1955, 29).

Be abejo, į revoliucinę tematiką orientuota, tiksliau, revoliucine retorika paremta yra tik nedidelė Rainio kūrybinio palikimo dalis. Todėl jo lyginimas su Janoniu tegalėjo būti aspektinis. Nepalyginamai visapusiškesnė ir produktyvesnė lyginamoji tipologinė rainistinė analizė atlikta Silvestro Gaižiūno, kurioje jis aptaria universalizmą, Vakarų ir Rytų kultūrų dialogą kaip Rainio ir Vydūno pasaulėžiūras vienijančią principą, persiduodantį jų draminei kūrybai (žr.: Gaižiūnas, 1989, 225–269). Pastarojoje tipologiškai tvirčiausiai abu autorius vienijanti ašis yra universalijas sinkretizuojantis naujosios misterijos žanras, orientuotas į simbolizmą, suvokiamą „kaip sintezės men[as]“ (Ten pat, 252). Plačiausiai aptariamasis Rainio misterijos *Ugnis ir naktis* (*Uguns un nakts*, 1903–1904; išsp. 1907) ir Vydūno misterijos *Amžina ugnis* (1913) paralelizmas, epizodiškai, bet tikrai esmingai prie jų prisiliejančią Krėvės misteriją *Likimo keliais* (1926, 1929)¹.

Rainio ir Krėvės kūrybą apibendrintais štrichais lygino šių eilučių autorius, kaip abu rašytojus vienijančias tipologines

---

¹ Atskirai minėtinas su Rainiu susijęs dar vienas baltistinis Gaižiūno darbas – lyginamasis vertimų tyrimas (žr.: Gaižiūnas, 2002, 302–333; poskyris „Fausto’ vertimai į baltų kalbas. Penkios versijos (1897–1999)“). Atskirai, kadangi šis darbas nepriskirtinas *tipologinei* komparatyvistikai.

bendrybes išskėlęs: 1) panašų jų dramatinės kūrybos santykį su istorinės patriotinės tematikos tautinio romantizmo literatūra, pateikiant visais požiūriais naują meninę Latvijos ir Lietuvos istorijos traktuotę, 2) novatoriškas literatūrines Biblijos interpretacijas dramoje *Juozapas ir jo broliai (Jāzeps un viņa brāļi, 1919)* ir romane *Dangaus ir žemės sūnūs (1949, 1961)* (žr.: Butkus, 1994). Pirmoji iš minimų bendrybių – istoriosofiškai naujas požiūris į praeitį, perteiktas per sudėtingų ir komplikuoatų asmenybių prizmę, – išplėtojama lyginamąja istorinių dramų *Indulis ir Arija (Indulis un Ārija, 1911)* ir *Šarūnas (1913)* analize (žr.: Butkus, 2001).

Būta poros bandymų lyginti Rainio ir Maironio kūrybą. Abiejų autorių istorinę dramaturgiją analizavo Aurelija Mykolaitytė, pamėginusi rasti sąlyčio taškų tarp estetinė prasme nelygiaverčių ir daugumos tipologinių klasifikacijų požiūriu nevienodų Rainio ir Maironio draminių kūrinių, tačiau jų, bent kiek esmingesnių, kaip rodo tyrimo išvados, neradusi (žr.: Mykolaitytė, 2014, 201). Donatas Sauka šiuodu autorius mėgino lyginti visuminiu požiūriu, deklaruodamas, kad Rainis yra latviškoji Maironio paralelė (poskyris „Paralelė – Rainis“, žr.: Sauka, 1998, 123–127).

Sauka rašo: „Kurį lietuvių poetą galėtume pastatyti greta Rainio? Ko gero... Maironį, kad ir su didelėmis išlygomis. Bent jau Maironis į porą tiktų ne blogiau negu kuris kitas vėlesnių laikų poetas. Taip, bet jei Maironis, tai suprantame – ir koks atstumas tarp jų!“ (Sauka, 1998, 125). Vis dėlto tas „atstumas“ pasirodė esąs akivaizdžiai per didelis, kad būtų galima nutiesti tokias paraleles. Abu tyrinėtojus labiausiai klaidinanti prielaida turbūt buvo ta, kad Rainis, gimęs 1865 m., ir Maironis, gimęs 1862 m., yra „tos pačios kartos“ rašytojai, kuriuos abu „subrandino tautinio atgimimo epocha“ (Mykolaitytė, 2014, 198). Ir pamirštant, kad latvių nacionalinės literatūros evoliucija dėl įvairių istorinių-kultūrinių priežasčių lietuviškąją „lenkė“ visa generacija, t. y. Maironis bren-do visokeriopai *kurdamas* minėtąją „tautinio atgimimo epochą“, o Rainis bren-do visokeriopai *konfliktuodamas* su ja, *transformuo-*

damas ją, net tiesiogiai *nukentėdamas* nuo jos ir kurdamas naują, „naujasrovininkų“ epochą.

Analogišku kaip ir Sauka – faustiškumo, sąlyčio su Johanno Wolfgango Goethe's kūryba – aspektu prie lietuvių literatūros Rainį ir jo kūrybą komparatyvistiškai „přitraukia“ Vytautas Kubilius. Tik jis gerokai tiksliau nusako tiek Rainio kūrybos specifiką, tiek lietuvių ir latvių literatūrų evoliucinį santykį:

Latvių nacionalinė savimone iškart gavo į rankas stiprų savo kultūros brandumo ir vertės argumentą². Latvių literatūrai atsivėrė filosofinio universalumo horizontas, į kurį veržliai pasuko J. Rainio originalioji dramaturgija. [...] Kodėl lietuvių kultūros slenkstį Faustas ir Mefistofelis – dvilypės žmogaus prigimties simboliai – peržengė puse šimtmečio vėliau? [...] Lietuviai, suvaržyti spaudos draudimo, tylėjo – nacionalinės poetikos resursai dar atrodė per menki siekti visuotinumui skliautų, trūko kultūrinių jėgų rizikingam lietuvių literatūrinio žodžio bandymui, o ir lietuvių visuomenės estetinę orientaciją lėmė daug konkretnesni dienos politiniai ir socialiniai uždaviniai. (Kubilius, 1983, 221)

Kubiliaus pavartoti ir daugiau ar mažiau su Rainio kūryba susieti abstraktūs apibūdinimai: „filosofinio universalumo horizontas“, „dvilypės žmogaus prigimties“ įsimbolinimas, „visuotinumui skliautų“ siekiai ir panašūs, jautresnei lietuvių literatūros istorijos išmanytojo klausai jau patys savaime turėtų asocijuoti tam tikras – aiškias kitokias nei maironiškoji – paradigmines paraleles. Dionýzas Ąurišinas teigia, kad lyginamosios analizės objektu gali tapti tik tie reiškiniai, „kurie savo esme, tipiniais bruožais atitinka vienas kitą, yra vienatipiai, priklauso vienai sistemai“, „kurie savo specifiniais bruožais ir esme *adekvatūs* vienas kitam kaip organiškai priklausantys tai pačiai aukštesnei struktūrai“, kurią galima išskaidyti į „smulkesnius struktūrinius vienetus“ (Дюришин [Ąurišin], 1979, 202, 203).

Turint galvoje šias Ąurišino išsakytas prielaidas, atkreipiant dėmesį į visą lietuviškos lyginamosios rainistikos istoriją ir būtinai

---

² Kubilius turi galvoje didžiulę įtaką latvių literatūros ir kultūros raidai padariusį 1898 m. latvišką Goethe's *Fausto* vertimą, kuris laikomas vienu svarbiausių Rainio kūrybinių darbų.

aktualizuojant cituotąsias Kubiliaus išvalgas, galima nesunkiai pastebėti ir pradėti ryškinti besiveriančią naują rainistinę literatūrinę paralelę: Rainio kūryba – Vinco Mykolaičio-Putino kūryba. Putino literatūrinį palikimą su Rainio palikimu esmingai artina panašaus pobūdžio ir panašaus intensyvumo pasaulinės literatūros bei kultūros intertekstų „rinkinys“, lemtingas *Bildung* idėjos poveikis ir šios idėjos variacijos, simbolistinės poetikos apraiškos, minėtieji „filosofinio universalumo horizontas“ bei „dvilypės žmogaus prigimties“ įsimbolinimas ir dar ne viena, Dūrišino žodžiais tariant, „vienatipė sistema“. Visa tai leistų atsidedi plačiai ir produktyviai komparatyvistinei analizei, kuri galėtų apimti ne vieną Rainio ir Putino kūrybos sritį. Tačiau šiuosyk bus apsiribota dviejų eilėraščių rinkinių lyginimu.

Nauja tipologinė paralelė: *Galas ir pradžia ir Tarp dviejų aušrų*

Turbūt kiekvienoje nacionalinėje literatūroje, pasiekusioje raidos etapą, kurį sąlygiškai galima pavadinti klasikine branda, yra sukuriamas fundamentalus, „atraminis“ eilėraščių rinkinys, drama, poema, romanas ar kito žanro kūrinys arba kūriniai. Toks ar tokie, kuris ar kurie pasižymi meniškiausiai, sykiu filosofiškiausiai atskleista universalia egzistencine situacija, itin kūrybingai išplėtota žmogaus vietos pasaulyje problematika, estetiškai įtaigiai išreikšta prieštarų pasaulio polių sintezės idėja, brėžiančia konceptualų santykį tarp idealumo ir medžiagiškumo, tarp mikrokosmo ir makrokosmo. Toks ar tokie, kokius Anglijoje sukūrė Williamas Shakespeare'as, Vokietijoje – Johannas Wolfgangas Goethe, Lenkijoje – Adomas Mickevičius ir t. t.

Vienu iš tokių kūrinių latvių literatūroje laikyčiau Rainio eilėraščių rinkinį *Galas ir pradžia* (*Gals un sākums*, 1912), o lietuvių literatūroje – Putino *Tarp dviejų aušrų* (1927). Šie eilėraščių rinkiniai yra etapiniai tiek abiejų rašytojų kūryboje, tiek nacionalinių latvių ir lietuvių literatūrų raidoje. Abu jie panašūs ir

tam tikromis esminėmis savo giluminės koncepcijos savybėmis, ir tam tikromis reikšmingomis problematikos plotmėmis, ir ne viena svarbia detale, figūra, vaizdiniu, panašūs plačiu sintetinančiu užmoju, apibendrinančiomis filosofinėmis intencijomis.

Įvardydamas pagrindinį panašumą, nurodyčiau kryptingą egzistencinių ir ontologinių temų, problemų išplėtoją, sugestyviai jas perteikiant įtampos tarp universaliųjų priešybių kontekste. Didžioji įtampa tarp pirmiausia ir „įkrauna“ abu rinkinius tiek tematiškai, tiek semantiškai: įtampa tarp galo, pabaigos ir pradžios, tarp atomo ir kosmoso, tarp sielos ir universumo, tarp rytų šviesos ir „vakarų atošvaist[ų]“ (Putinas, 1992, 5), tarp vergo ir karaliaus būsenų, tarp viršūnių ir gelmių. Sykiu neišvengiamai didžiajame amžinai besikartojančiame cikle šios priešybės susijungia, pereina viena į kitą, gimdo naują kokybę, artinančią būti prie archetipinio pirmapradiškumo, prie sinkretinės amžių pradžias menančios ar utopišką amžių pabaigą galinčios ženklinti vienovės.

„Visi daiktai, kaip blankūs šešėliai, dvilypuojasi tavo regėjime“ (Ten pat, 5), „Būk sveikas gi, žemės bangoj atspindėjęs dangau!“ (Ten pat, 45) – taip ir panašiai apie priešybių sąjungą, perėjimą viena kiton rašo Putinas. „Te galas tampa pradžia“, – taip apie panašią sąjungą ir perėjimą rašo Rainis, toliau štai tokiu būdu plėtodamas mintį ir vaizdą: „Te paslaptis pabunda, / Te visiems laikams iš visų pašalių / Pasitraukia naktis. // Pirmapradžiai debesynai sukuriuoja ir niaukias, / Amžinybių ūkai verda ir kelias“ (Rainis, 1977, 407–408)³. Tai paskutinės, reziumuojančios Rainio rinkinio eilutės, skirtos pritraukti skaitytojo dėmesį prie tokios kosminės vaizdinijos, kurią metaforiškai galima pavadinti čiurlioniška didžiųjų erdvių simfonija. Čia pat prisimenant, kad panašią kuria ir Putinas „Viršūnių ir gelmių“ pabaigoje: „O tvanko rūkias debesuotoj padangėj / Dar blykčioja skaidrūs pirmykšti žaibai“, kol galų gale išskaidrėja kažkokia putiniška nežinomų, *kitokių* erdvėlaikinių koordinacių amžinybė, pavadinama „nežinoma saule“, „nežinomu ruimu“ (Putinas, 1992, 46).

---

³ Cituojant šį leidinį, pateikiamas prasminis filologinis straipsnio autoriaus vertimas.

Rainis, kurdamas kosminę vaizdiniją, kurdamas sinkretinę esamo ir būsimo pasaulio bei universumo viziją, aktualizuoja jam labai imponavusį dialektinį mąstymą: „Kur materija tampa dvasia, / Kur esybė tampa savo priešybe“ („Kur viela top gars, / Kur patmets top pretmets“; Rainis, 1977, 403). Šias itin reikšmingas eilutes ir jų kontekstą Jonas Strielkūnas į lietuvių kalbą verčia taip: „Materijon grimzta / Dvasia, kur tarp dulkių / Mirties ir gyvybės / Kaita amžina. // Kur tampa vienove / Marga įvairovė, / Materija – siela, / Chaosas – darna. // Dvasia dar nežino: / Daly nei pilnatvėj / Tai amžinybei / Galo nėra“ (Rainis, 1998, 138; vertime išskirtos latviškai cituotosios eilutės – V. B.).

Abu poetai po vieną eilėraščių skiria didingų, kone kosminių mastelių figūrų, lyg ir personifikuotų, lyg ir ne, tvarkančių žmonių ir žmonijos likimus, paveikslų kūrimui. Abiejų eilėraščiai yra panašiais pavadinimais: Putino keturių posmų „Galiūnas“ ir ilgas, net penkiolikos posmų Rainio „Galingasis“ („Pārvarīgais”), beje, dažnu motyvu artējās ir prie Putino poemos „Vergas“.

Ir Putino galiūnas, ir Rainio galingasis vaizduojami kaip valdantys, viešpataujantys, besilygindami su jais eilėraščių subjektai pavadina save vergais, tik elgiasi visiškai priešingai. Putino nusižemina: „Pakilo, sumojo juoduoju sparnu, – / Ir aš į jo sostą, kaip vergas, einu“ (Putinas, 1992, 38), Rainio maištauja ir nugali: „Betgi aš nenoriu būti vergas! / Aš nenoriu pojūčių ne savo, / Svetimų idėjų ir svajonių / Viešpačių nenoriu pripažinti! / Kas tu toks, kad pančius man uždėtum?“; „Aš tave, galiūne, nugalėjau“ (Rainis, 1998, 132, 135). Maištu išsilaisvinantis Rainio „Galingojo“ subjektas primena išsilaisvinantį Putino „Vergo“ subjektą, pabrėžiant tai, kad vergiją ir vergystę tiek latvių, tiek lietuvių poetas traktuoja kaip tam tikrą simbolinę, šiek tiek metafizinę priklausomybę, iš kurios vaduojamasi dėl savasties siekio. Pastarasis Putino atveju yra spontaniško poelgio išdava, Rainio atveju – nuoseklios, sistemingos saviieškos rezultatas.

Galima sakyti, kad rinkinyje *Galas ir pradžia*, kaip ir rinkinyje *Tarp dviejų aušrų*, kosminių erdvių dinamikos, universalių dydžių fone kaip bene svarbiausias ryškinamas apibendrintas savo vietas,

savo paskirties, savasties ieškančio, patirtį kaupiančio ir taip tobulėjančio žmogaus paveikslas. Tas paveikslas tam tikra prasme renesansiškas, aiškiai visuminis, siekiant juo aprėpti ir praėjusių laikų humanistinę patirtį, ir tiesiant tiltus į ateitį, galvojant apie ateities žmogų, apie *Zukunftsmensch*, kurį savo dienoraščiuose minėjo Rainis (žr.: Rainis, 1986, 376, 799). Rainio knygoje akivaizdžiai, o Putino vos fragmentiškai, netiesiogiai, bet irgi išryškėja vadinamoji *Bildung* idėja: tapimo, saviugdos idėja, kai per lūžių, permainų ir metamorfozių kupiną gyvenimo kelionę subjektas artėja prie tikrojo, autentiško savęs.

Rainis šią idėją iškelia į pirmą planą, išryškina pačia rinkinio kompozicija, struktūruodamas knygą pagal trinarij principą: žmogaus pabudimo, ilgo septynių etapų ieškojimo ir galų gale atradimo būseną. Šios būsenos ne tik įspūdingai poetiškai išreikštos, bet – kaip būdinga Rainiui – nepaprastai racionaliai apmąstytos, proporcingai struktūruotos. Vienas žymiausių latvių kritikų, literatūros istorikas Guntis Berelis, pabrėždamas eilėraščių rinkinio *Galas ir pradžia* svarbą ir išskirtinumą latvių literatūros raidoje, rašo, kad jame Rainis pirmą kartą taip kūrybingai sugebėjo suderinti mąstytojo, retorikos ir poeto amplua (žr.: Berelis, 1999, 79). Janinos Kursytės (*Janina Kursite*) pastebėjimu, Rainis kuria „didelio intelektualinio tankio poeziją, paremtą daugybe semantinių ir formos asociacijų“ (Kursite, 1988, 137).

Žmogaus kelionės savasties link požiūriu kaip bene svarbiausi išskirtini du Rainio eilėraščiai: pirmoje rinkinio dalyje esantis „Pabusdamas po sapno ar po darbo“ („Cik sapņa izmodos, cik darba trokšņa“) ir trečioje dalyje esantis „Tampanti siela“ („Topošā dvēslē“), kuris lietuviškai ir kalbine prasme, ir pagal kūrinio koncepciją Strielkūno ne visai tiksliai išverstas kaip „Bundanti siela“. Tiedu eilėraščiai sudaro tam tikrą dialogišką diptichą. Pirmajame kalbama apie skausmingą žmogiškųjų ieškojimų „pabudimą“, dar nesuvokiant savęs ir savo paskirties, apie giluminį instinktą patyrimų ir paklydimų kelyje „[s]uprast save, pasaulį ir ramybę“ (Rainis, 1998, 65), bet sykiu kaip supratimo ir ramybės pagrindą

jau projektuojant šios ir anapusinės būties sintezę: „Ir siela tampa didžiule – aprėpia / Aną pasaulį ir šiame gyvena, / Tų abiejų būčių susiliejimas – / Ramybė, laimė, galas ir pradžia“ (Ten pat, 66).

Eilėraštis „Tampanti siela“ yra savo esybę ir tapatybę po ilgos žmogiškos patirtinės kelionės jau suvokusio, bet su dvasinės saviraiškos sunkumais susiduriančio subjekto išpažintis. Oksimoroniškai konstatuojama: „Siela išreiškia save nebylia poezija, / Kitoms sieloms dalydama savo esybę“ (Rainis, 1977, 364). Metafora „nebyli poezija“ („mėma dzeja“) apskritai viena gražiausių ir būtiškiausių rinkinyje⁴, atspindinti jo rūstoką santūrumą, kai kreipiantis į išorinį adresatą, į skaitytoją, vis dėlto lyg ir išliekama „nebyliai“ užsiskliaudus savy, išliekama kažkokioje sunkiai nusakomoje intravertiškoje esatyje, panašiai kaip Putino „Pesimizmo himnuose“. Tik skirtingai nuo „Pesimizmo himnų“ klajūno, jaučiančio skausmingą būties ir savo egzistencijos atskirtį, klajūniškas Rainio subjektas ne išryškina ir gilina pasaulio ir individualios būties įtrūkius, bet juos dengia, vienija, jausdamasis esąs vienintele kosmoso bei universumo sąmone ir savimone: „Tavo siela taps visata didžiulė, / Visata įgaus sąmonę kaip siela, / Augs tava mintis, savo sielos gylin / Kreipdama visatą!“ (eil. „Būtybės tikslai“ („Būtnes mērķi“), Rainis, 1998, 130).

Taip nubrėžiamas individuacijos kelias, Rainio suskirstytas į septynias sritis ir vedantis per jutimiškas meilės, skausmų, vienvėvės ir kitokias patirtis, nuo žmogiškosios savimonės atbudimo iki savirefleksija priartinamos visatos išgyvenimų. Putino rinkinyje žmogiškosios individuacijos kelias gerokai pasklidesnis, punktyriškesnis, nužymėtas štrichais, bet tie štrichai giliai įsirėžiantys, žymintys esminius etapus, kurie labiausiai atsiskleidžia „Viršūnėse ir gelmėse“, „Pesimizmo himnuose“, poemoje „Vergas“. Lietuvių

⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad lietuviškame šio kūrinio vertime yra įsivėlęs netikslumas, dėl kurio gerokai nukentia jo prasmė. Eilėrašty užbaigiančios cituotosios dvi eilutės „Dvėslė izteic sevi mėmā dzejā, / Citām dvėslēm dalot savu būtņi“ (Rainis, 1977, 364) Strielkūno verčiamos „Nebyliai save išreiškia siela, / Šokdama save kitoms dalina“ (Rainis, 1998, 117). Žodžių junginys „mēmā dzejā“ („nebylioje poezijoje“) akivaizdžiai supainiotas su labai panašiai skambančiu, vienu garsu tesiskiriančiu junginiu „mēmā dejā“ („nebyliame šokyje“), dėl to atsiranda klaidingas vertimas „šokdama [...] dalina“.

poetas visuotinį sintetinį universumo paveikslą, viena vertus, labiau psychologizuoja, kita vertus, universumo nepateikia kaip žmogaus „paties sau“ ir „iš paties savęs“ esančio, bet iškelia labai svarbią Kūrėjo figūrą: „Tebvezės budrioji Kūrėjo akis“ (Putinas, 1992, 46), „O mano gimimas, mirtis ir išganymas, / Kaip amžinas dieviškas jausmas ir manymas, / Per amžius Kūrėjo krūtinėj liepsnos“ (Ten pat, 99). Žmogaus žemiškojo ir pomirtinio gyvenimo pateikimas kaip „amžin[o] dievišk[o] jausm[o] ir manym[o]“ (Ten pat, 99), lokalizuoto kūrėjo vidujybėje, Putino subjektui suteikia svarią anapusbės, dievybės atramą, kurios ir neturi, ir nesiekia Rainio *Galo ir pradžios* subjektas. Pastarasis atramų ieško tik savyje. Jau minėtame eilėraštyje „Galingasis“ galima išvelgti polemikos su dievybe, savitai transformuoto prometėjiško maišto atšvaitų, kulminacijoje išaukštinant neabejotiną savo, žmogaus, pergalę: „Ir visa gamta ims man tarnauti, / Mano pojūčiams šešiams paklusus. [...] Aš tave, galiūne, nugalėjau“ (Rainis, 1998, 135).

Taigi nuoseklios, netgi sistemingos *Galo ir pradžios* individualacijos fone Putino rinkinyje atsiskleidžias žmogaus saviieškos kelias regisi kaip gerokai spontaniškesnis, besiremiąs sugestyvesniu ribinių situacijų dramtizmu ir jų išprovokuotomis radikaliomis permainomis, neužsisklendžiant savyje kaip refleksyvioje *a-teistinio* universumo dalelėje, primenančioje to universumo veidrodį, bet veikiau regint save kaip amžiną Kūrėjo dalį ar dalelę *teistiniame* universume. Putino subjektas dramatiškų priešpriešų ar jų sintezių kelią išgyvena bei iš naujo įveikia kone kiekviename svarbesniame rinkinio kūrinyje, visą laiką jausdamas ir skaitytojui „sufleruodamas“ dieviškosios galios buvimą. Tie išgyvenimai dažnai ir mediatyvūs, ir emociškai paveikūs kaip eilėraščiuose „Rūpintojėlis“ ar „Žemei“. Rainio rinkinio subjektas žymiai vientisesnis. Pavieniai kūriniai atspindi tik paskiras jo portreto briaunas, o pats portretas dvelkia visiškai nuemocinta, kone kosmine vienatve, eliminuojančia bet kokių palaikančių dieviškų jėgų buvimą: „Geriau per amžius vienatvėj likti, / Nei su visais purvuos, ūkuos. / Aš eisiu vienas, aš stiprus“ (Rainis, 1977, 275).

Reikšmingas momentas yra ir tas, kad abiejuose rinkiniuose – Rainio plačiau, Putino epizodiškiau, bet ne mažiau konceptualiai, – prisiliečiama prie poezijos ir literatūros savirefleksijos problemos. Latvių poetas rinkinio pradžioje esančiame eilėraštyje „Už juodų rašto eilučių“ („Aiz melnām rakstu rindiņām”) kelia vaizdo, įsivaizdavimo, vaizduotės, jų santykių su verbalumu ir su realybe klausimus, t. y. tokius klausimus, kurie kryptingai aktualizuojami literatūros antropologijos studijose. Juodos rašto eilutės lyginamos su juodu miglos šydu, raginama pastarąjį praskleidus išvelgti iš ten besiveržiančius vaizdinius – eiti „kiaurai naktį į rytą“ (Ten pat, 204). Pirmame „Pesimizmo himnų“ posme deklaruojama: „Saulėtekio giesme pagarbinti noriu / Didingo gyvenimo skaištų altorių / Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą. / Kur žody minties spinduliavimu žiba, / Kur varsto juodų vandenynų gelmes, / Kol šviesų žemčiūgą į saulę išmes“ (Putinas, 1992, 95). Žodyje, kuris metonimiškai reiškia (ir) poetinę kūrybą, lokalizuojama tai, kas apima tiek gyvenimo didingumą, tiek dievišką įkvėpimą. Žodis paralelizmo principu sugretinamas su vandens gelmėmis, galinčiomis išmesti „šviesų žemčiūgą“, šiuo atveju iš dalies tapatintiną su pačiu kūrinium, kuris taip tarsi apmąsto ir sykiu įvertina save.

Apibendrinančios išvados

Rainio asmenybės, pasaulėžiūros, visuomeninės veiklos, ypač kūrybos refleksijos ir tyrinėjimai – tiek epizodiški, tiek išsamesni – Lietuvoje yra gerokai senesni ir įvairesni nei pristatyta straipsnyje. Jų pradžios reikėtų ieškoti XX a. pirmoje pusėje: Julijono Lindės-Dobilo, Kosto Korsako publikacijose. Jų įvairumą rodo tai, kad Rainio poezija, dramaturgija buvo analizuojamos ir atsietai nuo lyginamųjų kontekstų, taikant kitokias, t. y. ne komparatyvistines, tyrimo metodologijas (pvz., šiame straipsnyje neminėtuose Korsako, Nastopkos, Gaižiūno, Butkaus, Birutės Masionienės darbuose), ir kitokių rakursų lyginamuoju požiū-

riu (pvz., išsamiaje Gaižiūno tyrime, pasitelkus germanistinę, Goethe's *Fausto*, kontekstą: žr.: Gaižiūnas, 2002, 462–516).

Tai reiškia, kad straipsnyje aptartieji komparatyvistiniai *baltistinio pobūdžio* rainistikos darbai yra nors ir labai reikšminga, bet tik viena lietuviškosios rainistikos dalis, apimanti, kaip minėta, genetinius ir tipologinius lyginimus. Tipologiniai lyginimai ir aktualizuojamų lietuvių rašytojų įvairovė (nuo Janonio iki Maiironio), ir lyginimo aspektais (nuo pasaulėžiūrinių iki poetinių, nuo teminių iki žanrinių) yra tikrai plataus spektro, liudijantys Rainio kūrybinio palikimo įvairovę bei universalumą. Tiesa, ne visi jie vienodai konstruktyvūs ir rezultatyvūs, tačiau visi byloja Rainį esant vertybiškai svarbiausia latvių literatūros „konstanta“.

„Rainio poezija iškyla [...] tarytum statinys – miniatiūrinis Visatos modelis, kuriame poetas pirmiausia ieško dėsningų sistemiskumų“ (Treimane, 1998, 347), – rašoma akademinės *Latvių literatūros istorijos* I tome, daugiausia turint galvoje rinkinį *Galas ir pradžia*. Tokio modelio fone atskleidžiamas žmogaus vaizdinys savo koncepcija, semantinėmis ir poetinėmis charakteristikomis tipologiškai priskirtinas tai pačiai literatūrinei paradigmai kaip ir konceptualiausių Putino rinkinio *Tarp dviejų aušrų* kūrinių žmogaus bei jį supančios visumos vaizdinys. Rainis ir Putinas, eliminuodami „realistinę“ psychologizmą, istorinį ir socialinį foną, simbolistinės-filosofinės poezijos priemonėmis svarsto kone identiškus antlaikiškos žmogaus savivokos, jo vietos pasaulyje ir universume klausimus. Reakcija į abu rinkinius, jų tolimesnė refleksija ir įtaka latvių bei lietuvių literatūroms, kultūroms byloja apie straipsnyje lyginamąją analizę išryškintos literatūrinės paradigmos svarbą.

Literatūra

Berelis G., 1999, *Latviešu literatūras vēsture. No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Butkus V., 1994, Dažas tipoloģiskas paralēles (H. Ibsens, Rainis un V. Krēve). – *Raiņa lasījumi*: 1992. Daugavpils: Multinacionālas kultūras centrs, 23–28.

- Butkus V., 2001, Neoromantinė istoriosofija V. Krėvės „Šarūne“ ir J. Rainio „Indulyje ir Arijoje“. – *Metai*, 8–9, 109–123.
- Gaižiūnas S., 1989, *Kultūros tradicijos baltų literatūrose. XX a. paralelės ir kontaktai*. Vilnius: Vaga.
- Gaižiūnas S., 2002, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*. [Kaunas]: „Knygų naujienos“.
- Kubilius V., 1983, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*. Vilnius: Vaga.
- Kursīte J., 1988, *Latviešu dzejas versifikācija 20. gs. sākumā: 1900–1919*. Rīga: Zinātne.
- Mykolaitytė A., 2014, Maironio ir Rainio istoriosofinės dramos. – *Eina garsas. Nauji Maironio skaitymai*, sudarytojas Manfredas Žvirgždas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 197–211.
- Nastopka K., 1971, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*. Vilnius: Vaga.
- Putinas, 1992, *Tarp dviejų aušrų*: Fotografuotinis leidinys. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Rainis J., 1977, Gals un sākums. Viena rituma ziemas dziesma. – Jānis Rainis, *Kopoti raksti 30 sējums: 2. sēj.: Dzeja*. Rīga: Zinātne, 197–408.
- Rainis J., 1986, *Kopoti raksti 30 sējums: 24. sēj.: Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga: Zinātne.
- Rainis J., 1998, Iš rinkinio „Galas ir pradžia“, vertė J. Strielkūnas, [K. Korsakas]. – Janis Rainis, *Poezija. Dramos*, sudarytojas Kęstutis Nastopka. Vilnius: Vaga, 64–143.
- Sauka D., 1998, *Fausto amžiaus epilogas*. Vilnius: Tyto alba.
- Treimane I., 1998, Dzeja. – *Latviešu literatūras vēsture: 1. sēj.: No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam, redkolēģija: Viktors Hausmanis (zinātniskais vadītājs) u. c.* Rīga: Zvaigzne ABC.
- Zima P. V., 2011, *Komparatistische Perspektiven. Zur Theorie der Vergleichenden Literaturwissenschaft*. Tübingen: Francke.
- Дима А. [Dima Alexandru], 1977, *Принципы сравнительного литературоведения [Principii de literatură comparată; 1972]*. Перевод с румынского М. В. Фридмана. Москва: Прогресс.
- Дюришин Д. [Dūrišin Dionýz], 1979, *Теория сравнительного изучения литературы [Teória literárnej komparatistiky; 1975]*. Перевод со словацкого И. А. Богдановой. Москва: Прогресс.
- Умбрасас К. [Umbrasas Kazys], 1955, Общие черты в творчестве Ю. Янониса и Я. Райниса. – *Latvijas PSR ZA Vēstis*, 9, 21–29.